

MİTOLOJİ SÖZLÜĞÜ

AZRA ERHAT

Remzi Kitabevi

MİTOLOJİ SÖZLÜĞÜ

AZRA ERHAT

MİTOLOJİ SÖZLÜĞÜ

Remzi Kitabevi

MİTOLOJİ SÖZLÜĞÜ / Azra Erhat

© Remzi Kitabevi, 2007

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin
yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

ISBN 978-975-14-0391-9

BİRİNCİ BASIM: 1972

OTUZ İKİNCİ BASIM: Mayıs 2023

Kitabın bu basımı 3000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul

Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi

4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul

Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

ÖNSÖZ

MYTHOS VE MYTHOLOGIA

İlkin Söz vardı, der Kitap. Bunu Platon duysa, söz mü, hangi söz, diye sorar. Çünkü eski Yunan dilinde söz kavramını vermek için bir değil, üç sözcük vardır: Biri “mythos”, öbürü “epos”, üçüncüsü “logos”. Mythos söylenen veya duyulan sözdür, masal, öykü, efsane anlamına gelir. Ama mythos’a pek güven olmaz, çünkü insanlar gördüklerini, duyduklarını anlatırken birçok yalanlarla süslerler. Bu yüzdendir ki Herodot gibi bir tarihçi mythos’a tarih değeri olmayan güvenilirmez söylenti der, Platon gibi bir filozof da mythos’u gerçeklerle ilişkisiz, uydurma, boş ve gülünç bir masal diye tanımlar. Epos daha değişik bir anlam taşır: Belli bir düzen ve ölçüye göre söylenen, okunan sözdür, epos insana tanrı armağanıdır, güzelim süslü sözleri bir araya getirerek büyüler dinleyicilerini bir ozan. Ozanın sözünü tanımlayan epos böylece şiir, destan, ezgi anlamına gelmiş ve o gün bugün epik ve epope diye Batılı dillerin hepsinde yerini almıştır. Mythos’la epos arasında ilkinden bir yakınlık vardır, mythos söylenen sözün, anlatılan öykünün içeriği ise, epos da onun doğal olarak aldığı ölçülü, süslü ve dengeli biçimidir. Epos ne kadar güzelse, mythos o kadar etkili olur, epos’la mythos’un bu başarılı evlenmesidir ki, ilkçağdan kalma efsanelerin ürün vere vere günümüze dek yaşamasını ve mythos kavramının çağlar ve uluslararası bir nitelik kazanarak ölmezliğe kavuşmasını sağlamıştır.

Ama bir de logos vardı. Onun sözcüğünü başta Herakleitos olmak üzere İonya düşünürleri eski deyimiyle “physiologoi”, yani doğa bilginleri yapmıştır. Onlara göre logos gerçeğin insan sözüyle dile gelmesidir. Logos bir yasal düzeni yansıtır, insanın bedeninde ve ruhunda bir logos bulunduğu gibi, evrenin ve doğanın da logos’u vardır. Logos insanda düşünce, doğada kanundur, her yerde ve her şeyde vardır, ortaklaşa ve tanrısalıdır. Logos’u bulmak, sırlarını göz önüne sermek, insan sözüyle dile getirmek düşünürün asıl ödevidir. Logos kavramıyla açılan bu çığır dosdoğru bilime varmış, öyle ki logos-logia bugün herhangi bir araştırma dalında bilgini ve bilimi dile getirmek için kullanılan birer ek olmuştur.

Mythos’la epos uyumlu bir bütün içinde birleştikleri halde, onlarla logos arasında ilkinden ve gün geçtikçe kesinleşen bir karşıtlık baş göstermiştir. Birbirine zıt iki akım almış yürümüştür. Ege kıyılarında filiz veren destanlar, övgüler, ezgilerin yanında, gene İonya’da doğup gelişen bilim kolları: Fizik, matematik, yer ve gök bilimi, tarih ve coğrafya. Bilginler mythos’un uydurduğu epos’un dile getirdiği tanrı masallarını hor görür, yerdikçe yerer, evreni ve insanı anlatmakta bu türün yalancı ve zararlı yollara saptığını ileri sürer dururlar. Ne var ki evren tanımını dile getirmek için bu bilginlerin çoğu da epos biçimine, yani destana özgü heksametron ölçüsüne başvurmaktan alamazlar kendilerini. Yalnız Herakleitos düzyazıyla dile getirir düşüncesini.

Platon'un tutumu daha da ibret vericidir. Homeros'u tanrılar üstüne yalanlar uydurdu, topluma zararlı efsaneler düzdü diye suçlamakla başımızı şişiren bu filozof "Devlet", ya da "Gorgias" gibi en önemli dialoglarının sonunda gerçeğin gerçeğini, tanrılar katındaki hakikati gözümüzün önüne sermek, fiziküstü kanıtlarla tanımlamak istedi mi, bir mythos uydurur. Ne yapsın ki mythos'tan ayrı düşünemez, düşüncesi mythos kalıbına kendiliğinden girer. Mythos Yunan düşüncesiyle özdeştir denebilir hem yalnız Yunan mı, insan düşüncesi ve onun ürettiği dille özdeş olsa gerek ki, Homeros'tan bugüne dünya sanatçıları mythos'u kendilerine tükenmez bir esin kaynağı olarak almışlardır.

Ama "mythologia" sözcüğünde mythos'la logos'un, karşıt bu iki kavramın birleştiğini görmüyor muyuz? Mythologia efsaneler bilimi anlamına gelmez mi? Hem gelir, hem de gelmez. Erken ilkçağda "mythologeîn" diye bir fiil vardır, masal anlatmak demektir, sözlü gelenekle dilden dile aktarılan efsanelerin ozanlarca sürdürülmesini de belirtir. Mythologia kavramı da aynı anlama gelir. Hem masal ve efsanelerin toplandığı kitap için, hem de ilkçağın sonlarında "mythographos", yani mythos yazarı denilen derleyicilerin yaptığı iş için kullanılır. Ama mythologia bugün taşıdığı geniş ve kapsayıcı anlama gelmemiştir ilkçağın hiçbir döneminde. Mythos, çok tanrılı bir dinin tanrıları üstüne anlatılan efsane, mythologia da bu efsanelerin bir araya geldiği kitap olduğuna göre, mythologia ilkçağın din kitabı olmak gerek, oysa değildir ve hiçbir zaman olmamıştır. Çünkü bu efsaneler inanç – tek tanrılı dinlerde söz konusu edilen inanç – düzeyine yükselmemiştir. Sözlü ya da yazılı yazın ve sanat kollarının hepsinde durmadan konu edinilip işlenen ve işlendikçe değişen mythos'lar ne kadar ozan, yazar, sanatçı varsa, o kadar biçim almış, bu nedenle hiçbir zaman belli bir dinin tek kitabı halinde toplanamamıştır. Böyle bir çeşitlilik, böylesine öğreti ve yöntem yokluğu, bu tür başıboşluk, özgürlük ve özerklik başka hiçbir din ve efsanelerinde görülmemiştir. İlkçağ mythos'u layiktir, din adamının değil, sanatçının uğraşdır, onun anlamı, yön ve biçimi din alanında verilmez, sanat alanında verilir. Asıl yaratıcısı da sözdür ve söz ustasıdır. Mythos, epos, giderek logos bile birleşmişlerdir onun doğup gelişmesine. Gerçekle ilişkisi olup olmadığına gelince, mythos'un gerçeğini sözün dışında aramak boşunadır. Asıl gerçek insan sözünün içinde, özünde, şiirindedir. Bunu anladığı içindir ki, ilkçağ insanı sözle birbirinden renkli, büyüleyici ve inandırıcı yapıtlar yaratabilmiş ve sözün bir kitap içinde donmasını önleyerek, çağdan çağa, insan kanı gibi sıcak sıcak akmasını, böylece canlılığını sonsuzluğa dek aktarmasını sağlamıştır.

MYTHOS YARATICILARI

Herodot der ki, tanrı soylarını sayıp döken, tanrılara adlarını veren, niteliklerini tanımlayan ve efsanelerini anlatan, Homeros'la Hesiodos'tur. Yani çok tanrılı ilkçağ dininin yaratıcıları, peygamberleridir onlar demeye getirir. Ne var ki bu yaratıcılığın neye yarayacağını bilmez, bilemez Herodot. Yunan mythos'unun yazına vurulması, evet, Homeros ve Hesiodos'la başlar, ama orada kalmaz, Homeros'la Hesiodos'un yarattıkları tanrı soylarına ve efsanelerine – ki bu konuda ilk iki yaratıcının bile söyledikleri birbirini tutmaz – ekler, katkılar yapılır, yazın türleri çoğaldıkça mythoslar da yeni anlatımlar ve yorumlarla zenginleşir. Destan çağını İonya'da da, Yunanistan'da da "melos" denilen lirik şiir türleri

izler, çalgı eşliğiyle tek kişinin, ya da bir koronun söylediği bu ezgilerde de mythos önemli bir yer tutar, “hymnos” denilen övgülerde başlıca konudur. Hele tragedya ile mythos yeniden doğar, tragedya yazarlarının elinde bir daha yitiremeyeceği bir öz ve anlamla yüklenir: İnsanlık dramının aynası, simgesi olur. Konusunu gerçek olaylardan alan bir iki tragedya dışında – ki bunlar da büyük tepkiyle karşılanmış ve tutunamamıştır – tragedyanın tek kaynağı mythos’tur. Destandan tragedyaya tür ve görüş ayrılığının gerektirdiği büyük bir farklılık vardır. Destanda başrolü oynayan tanrılar arka plana itilir, yeni tanrılar, yeni kahramanlar ön plana alınıp tragedya yazarının seyircilerine yaşatmak istediği dramın gereklerine göre aydınlanır. Dram insan dramıdır ama ipleri gene de tanrıların elindedir, onları destanda olduğu gibi bir dağın tepesinden savaşı yönetir ya da bir insanın ölüm kalımını tartıya vurur görmeyiz, amaç ve eylemleri saklı kalır, anlaşılmadığı oranda da korkunçtur; tragedya tanrıları, bilerek ya da bilmeyerek işlediği bir suç için insanı yıkıma götüren amansız yazgıyı, lanete uğramış bütün bir soyun zincirleme suç ve cezasını simgeler.

Tragedyanın bu açıdan aydınlatıldığı mythos böylece alabildiğine zenginleşir, ama iş bununla da bitmez: Bin bir kent devletine ayrılmış olan Yunanistan’ın her bölgesi yerli mythos’unu yaratmak ve yaşatmak hevesindedir. Koruyucu olarak seçtiği bir tanrı üstüne kendi bölgesiyle ilgili efsaneler uydurmakta ya da olan efsaneleri kendi din ve devlet politikasına göre yorumlayıp değiştirmektedir. Efsane çemberleri böylece genişledikçe genişler: Troya savaşı çemberine Atina, Thebai, Korinthos çemberleri katılır, Odysseus’un serüvenleri destanına Argonaut’lar destanı eklenir, Dor ırklı boylar İon mythos’unun kişilerle boy ölçüşecek bir destan kahramanı yaratıp bütün efsanelerini Herakles diye bir yarı tanrının çevresinde toplarlar. Mythos böylece içinden çıkılmaz girift ve karmaşık bir toplam olur. Bu çokluğu aydınlığa kavuşturmak için gerçekten bir mythos bilimine gerek vardır: O sırada, yani Yunan’ın klasik denilen parlak çağı sona erip de yaratıcılığı azaldığı, sanat gücünün tükenmeye yüz tuttuğu Hellenistik denilen dönemde efsaneleri toplama ve derleme işine girilir. İskenderiye ve Bergama kitaplıklarının kurulup çalışmaya açıldığı elyazmalarının alabildiğine çoğaltılıp eleştirildiği dönemdir. Bu dönemde türeyen mythos yazarları bir yandan başta Homeros olmak üzere büyük yazın yapıtlarını şerhler, notlar ve açıklamalarla kopya etmeye, bir yandan da efsaneler toplayıp kitaplar yazmaya koyulurlar. Bunların efsane derlemeleri bizim için önemli bir kaynaktır. Roma imparatorluğu döneminde de efsane düzme süreci canlıdır. Roma, Yunan mythos’undan esinlenerek kendi din ve mitolojisini kurmak hevesine kapılır. Yunan tanrılarını kendi yerli tanrılarıyla bir tutarak adlarını değiştirir, efsanelerin kimini benimser, kimini atar, kimini yerli efsaneleriyle karıştırır. Ta ilkçağın sonuna kadar bu böyle gider. Yunan-Roma mitolojisi dediğimiz bütün bu kaynaklardan ve daha sayamadığımız başkalarından alınmış, toplanmış, özetlenmiş efsane, masal ve öykülerin toplamıdır.

AKDENİZ MİTOLOJİSİ

Şimdi sorarım size: Mitoloji diye bir kitap yazmaya girişince bu bin bir kaynak arasından hangisini seçip de anlatsın çağdaş bir yazar? Kaldı ki mitoloji deyince başta Yunan-Roma mitolojisi diye bir kavram akla gelir. Bu anlayış da hatalı-

dır. Aslında bir Akdeniz çevresi efsaneler topluluğu vardır, onu Yunanistan ve Roma'ya mal etmemiz, bu efsanelerin Yunanistan ve Roma uyruklu yazarların kalemile Yunanca ve Latince olarak yazılmış olmasından ileri gelir. Oysa bu efsanelerin çıkış yeri ne Yunanistan'dır, ne de İtalya, Anadolu'dur, Girit'tir, Mezopotamya'dır, Fenike, Mısır'dır, ya da bütün bu yerlerdeki sözlü geleneklerin karışımından ortaya çıkmış bir bütündür. Yunanlı ya da Romalı kaynak yazarlar anlattıkları efsanenin asıl kaynağını araştırmazlar, onu bilseler bile kimi zaman siyasal amaçlar güderek saklarlar, bile bile değiştirirler. Hem ozanlar ve yazarlar özgür müdürler? Kimin için yazdıkları, kime hizmet ettikleri belli olur. En büyük iki destan yazarı buna örnektir: Homeros İonya'lıdır, gönlü Troya'dan yanadır, ama efendileri Troya savaşını kazanmış, Anadolu'nun kilit noktası olan Dardanos kalesini yıkmış Akhalardır, onları kahraman göstermek zorundadır, oysa asıl insan-kahraman Hektor'dur İlyada'da. Vergilius ise Augustus çağının kültür politikasına hizmet etmekle görevlidir, Roma'ya bir kahramanlık geçmişi yaratmak amacıyla yazar Aeneis destanını ve Homeros'un tam tersine asıl gücü kuvveti Troyalılarda göstermeye çalışır. Bu açı ve erek farkları mythos anlatımında da farklılıklara yol açar.

İkinci bir güçlük mythos anlayışında gün geçtikçe artan değişik görüşlerdir. Son yıllara dek "Yunan mucizesi" diye bir balon uçup dururdu. Batı dünyası insan değerlerinin dile geldiği ve büyük sanat yapıtlarıyla ölümsüzlük kazandığı tek kaynağın Yunan-Roma uygarlığı ve kültürü olduğuna inanırdı. Bu dar görüşlü açıdan bakılınca Yunan mucizesini yaratan asıl kaynak ve etkenlerin ne olduğu araştırılmaz, görmezlikten gelinir, bu inancı sarsacak bir bulut ortaya çıktı mı, bile bile ve bilimselliğe aykırı bir tek yönlülükle tartışmaya, giderek kavgaya girilirdi. Troya'nın Çanakkale yöresinde olmadığını, Schliemann-Dörpfeld-Blegen üçlünün gün ışığına çıkardıkları koca uygarlık merkezinin Homeros'un İlyada'sıyla bir ilişkisi bulunmadığını ileri sürmekte direnen sözüm ona bilginler bugün bile ortalıkta dolaşır ve kör görüşlerini kitaplara aktarmak yolunu bulurlar. Arkeolojinin son buluşları tarihle ilgili bilim kollarını göz kamaştırıcı bir ışıqla aydınlatmaktadır ama Anadolu arkeolojisi daha yenidir, Hititlere ancak son on, on beş yıl içinde yazılmış kitaplarda yer verilir, yüzyılımızın başlangıcında yayımlanmış bir mitolojide bakarsınız ki Ana Tanrıça Kybele'ye ancak yarım sütunluk bir yer ayrılmıştır. Apollon ya da Artemis'i Türkiye'nin Ege bölgesinde topraktan çıkarılan anıtların ışığında yorumlamak, değerlendirmek daha hiçbir derli toplu mitoloji kitabına erek ve görev olmamıştır. Kısacası ilkçağın yazılı kaynaklarıyla günümüzün buluşlarını bir araya getirerek çok yönlü bir görüşle toplamaya daha pek az bilgin girişmektedir. Bu yolda Halikarnas Balıkcısı çağır açıcı, yol göstericidir, yani Yunan'ı, Türk'ü olmayan, uluslararası tek bilimsel gerçeği aramaya koyulan gerçek bir bilgidir. Onun açtığı yoldan gitmekle birlikte eski yazın kaynaklarına da hakkını vermek "Mitoloji Sözlüğü" adıyla okuyucuya sunduğumuz bu kitabın tek amacıdır. Hemen söyleyelim ki bu kitap bir denemedir, eksiklerini, yetersizliklerini bile bile yayımlamaya giriştiğimiz bir deneme.

Yukarda sözünü ettiğimiz sorunları bir dereceye kadar çözümleyebilmek için bu "Mitoloji Sözlüğü"nü hem bir sözlük, hem de bir antoloji olarak düzenlemek yolunu seçtik. Efsanelik kişilerden kim söz ediyorsa Homeros mu, Hesiodos mu,

tragedya yazarları mı, onların anlatımını elden geldiği kadar kendi metinlerinden vermeyi denedik. Burada Türkiye’de Türkçe olarak bulunan kaynakların çokluğu bizi sevindirdi. Tercüme Bürosunun açtığı çığır ve Milli Eğitim Bakanlığının yayımladığı ilk klasikler çevirilerinden bu yana çok çalışılmış ve Yunan-Latin yazının ana yapıtları bugün okunur bir dille kazandırılmış bulunmaktadır. Daha öteye gidilmiş, mitolojik öyküler ve kişiler Batı yazınına olduğu gibi bizim de şiirimize konu olmuştur. Bizden önce Türkçe mitolojiler de yayımlanmıştır. Elimize geçenleri çalışmamıza ortak ettik. Bu çapta bir mitoloji sözlüğü bir tek kişinin yapacağı iş değildi. Batı kaynaklı bir tek mitoloji kitabını çevirmektense, kendi olanaklarımızla, kendi yazılı kaynaklarımızdan faydalananak özgün bir deneme yapmayı yeğ gördük. Hangi kaynaklardan nasıl faydalandığımızı, bu kitabı nasıl hazırlayıp hangi yöntemlere göre dizdiğimiz kitabın sonuna eklediğimiz Sonsöz’de belirtmekteyiz. Okuyucu bu bölümde, sözlüğü nasıl kullanacağını da bulabilecektir.

Sözün kisası ben burada tek başıma değil, yapıtları ve çalışmaları elime geçen birçok yazarlarla birlikte ortaya çıkmak istedim. Bu kaynakları bulmada ve değerlendirmede ister istemez kişisel eğilimlerime göre bir seçme yaptım. Okuyucu bunu bana bağışlasın ve eleştirilerini, yergilerini, önerilerini benden esirgemesin. Çabamın tek ödülü bu olabilir.

Borcum büyüktür: En başta hocam Prof. Dr. Georg Rohde’yi anmak isterim. Mythos ve mythologia’nın ne olduğunu, böyle bir çalışmanın bilimsel yollardan nasıl sürdürüleceğini de göstermiştir. Bu kitaptaki “Kybele” maddesini onun 1937’deki Türk Tarih Kongresinde verdiği tebliğe borçluyum. Ama asıl esin kaynağım sevgili ustam ve dostum Halikarnas Balıkcısı’dır. Yurdumuzun eşsiz değerlerine saygı ve sevgiyi o aşıladı bana. Çok borçlu olduğum bir kişi de, birlikte çevirdiğimiz İlyada ve Odysseia’yı güzelim şiir diliyle Türkçeye kazandıran arkadaşım A. Kadir’dir. Bu kitap Homeros’la doludur, nasıl olmasın ki Batı uygarlığının ilk ve en büyük ozanı yurttaşımız Homeros burcu burucu Anadolu kokar.

Azra Erhat
İstanbul, 1972

A

Abas. (1) İlyada'da adı geçen Abant'lar boyuna adını veren kahraman. Poseidon ile su perisi Arethusa'nun oğlu.

(2) Aigyptos oğulları amcaları Danaos'un kızlarıyla zorla evlenince, gerdeğe girdikleri gece karıları tarafından öldürülürler. Yalnız Hypermestra kocası Lynkeus'u esirger, ikisinin birleşmesinden Abas adlı bir erkek çocuk doğar (Tab. 10). Abas Argos'ta kral olur, evlenerek Akrisios'la Proitos'u meydana getirir. Akrisios'tan Danae, Danae'den Perseus doğar.

Acca Larentia. (1) Roma'nın kuruluş efsanesinde sözü geçen çoban Faustulus'un karısı. Kocasının dağda bulduğu Romulus ve Remus bebeklerini benimser ve kendi on iki çocuğuyla birlikte büyütür (*Romulus*).

(2) Roma'nın kuruluş dönemlerinde güzelliğiyle ün salmış bir kız. Bir bayram günü Hercules tapınağında tanrı ile tapınak bekçisi bahse girerler, zar oyununda kim kazacaksa ötekine bir ziyafet çekecek ve bu güzel kızla yatmasını sağlayacaktır. Oyunu Hercules kazanır ve Acca ile sevişir. Kız sonraları zengin bir Etrüsk'le evlenir ve yaşlı kocası ölünce bütün varlığını Roma halkına bağışlar.

Admete. Bir Samos (Sisam) efsanesine göre, Perseus soyundan olan Admete Argos'ta tanrıça Hera tapınağının rahibesiymiş. Elli sekiz yıl bu tapınağa hizmet ettikten sonra, babası Eurystheus ölünce Argos'tan kaçmak zorunda kalmış. Tanrıçanın heykelini yanına alarak Sisam adasına sığınmış. Bir süre sonra Argos'luların parayla tuttukları korsanlar Hera heykelini kaçırmaya kalkışmışlar, ama gemiye bindirilen heykel yelkenlerin açılmasına engel olmuş, tanrıça böylelikle Samos'ta kalmak istediğini belli etmiş. Samos Hera'sı diye anılan ünlü bir heykel İlkçağ arkaik sanatının en önemli yapıtlarından sayılır. Sisamlılar Hera ve Admete adına yılda bir bayram yaparlardı.

Admetos. Pherai (bugün Elestino) şehrinin kralı. Delikanlı olarak Kalydon avına ve Argonaut'lar seferine katılmış. Kyklop'ları öldürdü

diye bir yıl Olympos'tan sürülen Apollon'u sığırtmaç olarak kullanmış (*Apollon, Kyklop'lar*). Pelias'ın kızı Alkestis'e gönül veren Admetos onu elde etmek için arabasına bir aslan, bir de yaban domuzu koşmak zorunda kalınca Apollon tanrı ona yardım etmiş ve Admetos Alkestis'i almış, ne var ki düğün günü Artemis'e kurban kesmeyi unuttuğu için, tanrıça gerdeğini yılanlarla doldurmuş. Apollon Admetos'u bu beladan kurtarmış, bununla da kalmayıp Admetos'un kaderini de değiştirmeyi başarmış: Kader Admetos'un ölümü için saptadığı gün Pherai kralı yerine ölecek başka birini bulursa ertelemeye razı olmuş. Ama o gün gelince Admetos yerini alacak kimseyi bulamamış: Ne anası, ne babası, ne uşağı, kimse ölmek istememiş, yalnız genç karısı Alkestis kendisini feda etmiş. Alkestis Hades'e indikten sonra Herakles tarafından kurtarılır (*Herakles*). Deli Dumlul efsanesine de konu olan bu motifi Euripides "Alkestis" adlı tragedyasında işlemiştir (*Alkestis*).

Adonis. Köken ve kaynakları güney Akdeniz çevresine uzanan tipik bir Anadolu efsanesi. Kybele-Attis mythos'unun bir başka anlatımını veren Adonis efsanesi bir toprak-bereket öyküsüdür. Birçok şiir ve masal yazarlarının özene bezeUne işledikleri bu öykü şöyle özetlenebilir:

Suriye kralı Theias, ya da Kıbrıs kralı Kinyras'ın Myrrha ya da Smyrna adında bir kızı varmış, tanrıça Aphrodite'in lanetine uğrayan bu kız babasına tutulmuş, onunla sevişmek istemiş. Dadısının kurduğu bir düzenle babasının yatağına girmiş ve on iki gece onunla sevişmiş, son gecesi de gebe kalmış. O gece babası, yanında yatan kadının kendi kızı olduğunu anlamış ve bu korkunç günahı temizlemek için, kılıcıyla kızının üstüne yürüyüp onu öldürmek istemiş. Ama tanrılar Myrrha'ya acımışlar ve onu babasının elinden kurtarmak için bir mersin ağacına çevirmişler. On ay kadar sonra ağacın kabuğu çatlamış, gövdesinden dünya güzeli bir bebek çıkmış. Çocuğun güzelliğine vurulan Aphrodite onu büyütün diye yeraltı tanrıçası Persephone'ye vermiş. Ama Persephone de çocuğa tutulmuş, onu Aphrodite'ye bir daha geri verme-

ye yanaşmamış. Tanrıçalar arasında kopan kavgaya yargıçlık eden Zeus, Adonis'in yılın dört ayını Persephone'nin, dört ayını da Aphrodite'nin yanında geçireceğine, geri kalan zamanda da istediği yerde yaşayabileceğine karar vermiş. Adonis sekiz ay Aphrodite'nin yanında kalmayı seçince, tanrıçanın güzel delikanlıya olan aşkını kıskanan öbür tanrılar (Ares ya da Artemis) Adonis'in üstüne bir yaban domuzu salmışlar, kışığından yaralanan Adonis'de kanaya kanaya can vermiş. Toprağı sulayan kanından Manisa lalesi denilen bahar çiçekleri bitmiş, öte yandan sevgilisinin yardımına koşan Aphrodite'nin ayağına diken batmış, sıynığından akan bir damla kan tanrıçanın çiçeği olan beyaz güllü kırmızıya boyanmış.

Kışın yeraltında saklanan, baharla birlikte veryüzüne dönen ve aşk cümbüşü içinde fışkırıp gelişen bitkisel varlığı simgeleyen Adonis'e Suriye'de özellikle kadınlar tapınırlardı: Yılda bir bahar bayramları yaparlar, saksılara, sepetlere tohum dikerler, onları sıcak sularla sularlardı, böylece hızla büyüyen bu bitkiler kısa zamanda solup ölürlerdi. Adonis bahçeleri denilen bu çiçeklerin karşısında kadınlar yas tutar ve "O ton Odonin" (Vah Adonis!) çığlıklarıyla dövünürlerdi.

Adonis efsanesi Sümer ve Hitit kaynaklarından gelmez. Adonis İbranice "efendi" anlamına gelen Tammuz (Türkçe Temmuz) adının yunancalaştırılmış karşılığıdır. Tammuz-Adonis efsanesiyle Hitit bereket tanrısı Telepinu efsanesi arasında ilişki ve benzerlik göze çarpmaktadır (*Kinyas*).

Adrastos. Talos'un oğlu, Argos kralı (Tab. 23). Efsanesi Thebai'ye karşı Yediler seferiyle ilgilidir. Bir aile kavgası yüzünden yurdunu bırakıp, dedesi Sikyon kralı Polybos'un yanına sığınmak zorunda kalır. Bir süre sonra da onun vârisi olarak tahta çıkar, ama babasını öldüren Amphiaraios'la görünüşte barışarak, kız kardeşi Eriphyle'yi ona verir ve Argos krallığına döner (*Amphiaraios, Eriphyle*).

Bu arada Oidipus oğullarından Eteokles, kardeşi Polyneikes'i Thebai'den sürünce, bir yandan Polyneikes, öte yandan da adamı öldürdüğü için Kalydon'dan sürülen Tydeus, Argos'a sığınır. Adrastus kızlarından birini

Polyneikes'e, öbürü Deipyle'yi de Tydeus'a verir ve Polyneikes'le birlikte Thebai'ye karşı Yediler seferine önayak olur. Falcı ve bilici olan Amphiaraios bu savaşta bütün önderlerin öleceğini, bir Adrastus'un sağ kalacağını öngörmüştü. Gerçekten de öyle olur, büyük yenilgiden sonra, Adrastus ölümsüz atına binerek Argos'a kaçır. Sonra, ölen önderlerin oğullarıyla Thebai'ye karşı Epikon'lar seferine katılır ve bu kez zaferi kazanır, ama savaşta yitirdiği oğlunun yasına dayanamayıp ölür.

Aedon. (Yun. Bülbül). (1) İlkçağ yazarlarını çok etkileyen bu efsaneye ilkin Homeros'ta rastlanır. Odysseia'da (XIX, 518) anlatıldığına göre, Aedon Pandareos'un kızı ve Thebaili Zethos'un karısıdır. Zethos'un kardeşi Amphion Niobe ile evlenip çok çocuğu olduğu halde, Aedon'la Zethos'un yalnız bir çocukları olur: İtylos. Aedon eltisini kıskanır ve bir gece en büyük oğlunu uykusunda öldürmeye kalkışır, ne var ki yanılır, karanlıkta Niobe'nin oğlunu değil de kendi çocuğunu öldürür. Tanrılar Aedon'a acıyıp onu bir bülbüle dönüştürürler.

(2) Miletos efsanesi şöyledir: Aedon Milet'li Pandareos'un kızı ve Polytekhnos adlı sanatçının karısıdır. Kocasıyla birlikte Kolophon'da mutlu günler yaşarlar, İtys adında bir oğulları olur. Ama mutlulukları başlarına vurur, gurura kapılırlar: Zeus ile Hera'dan daha mutlu bir çift olmakla övündükleri için, Hera ceza olarak kavgaya tanrıçası Eris'i sokar aralarına. Karı koca birbirleriyle yarışmaya girerler, Polytekhnos araba yapmakta, Aedon kumaş dokumakta. Kim daha çabuk bitirecekse, öbürüne bir hizmetçi bulup getirecektir. Yarışmayı Aedon kazanır, kocası da gider Efes'ten onun kız kardeşi Khelidon'u (Yun. Kırlangıç) alır, yolda onu kirletir, saçlarını kesip köle kılığına sokar ve kız kardeşine kim olduğunu bildirirse, onu öldüreceğini söyleyerek Aedon'a verir. Aedon kız kardeşinin bir gün çeşme başında dert yandığını duyunca, onu tanır. İki kız kardeş öç almaya karar verirler, İtys'i öldürüp pişirirler ve babasına yedirirler. Polytekhnos işin farkına varınca çılgına döner, iki kız kardeşi öldürmek ister.

Zeus araya girer ve birini bülbül, öbürünü kırlangıç haline sokar.

(3) Atina efsanesi: Tragedya yazarlarının ve özellikle Sophokles'in yitık "Tereus" tragedyasında anlatıldığı gibi, Prokne ile Philomela Atina kralı Pandion'un kızlarıdır. Prokne Trakya kralı Tereus'la evlenir ve İty's adlı bir oğulları olur. Ama Tereus Philomela ile de sevişir ve olup biteni kız kardeşine anlatmasın diye dilini koparır. İki kız kardeş İty's'i kesip babasına yedirmekle öç alırlar. Tanrılar Prokne'yi bülbül, Philomela'yı kırlangıç (başka bir anlatıma göre adı güzel sesli anlamına gelen Philomela bülbül olur), Tereus'u da hüthüt kuşuna dönüştürürler. Aristophanes "Kuşlar" komedyasında bu dramı Hüthüt'ün ağzından şöyle anlatır:

*Uyan garip bülbülüm, uyan,
Çöz tanrısal dilini,
Dök yüreğindeki acıları,
Anlat o kutsal ağıtlarınla
Oğlumuz İty's'in başına gelenleri.
Kızıl boynundan su gibi aksın
Oğlumuzun adını inleyen sesin,
Sık fundalıklardan göklere yükselsin,
Apollon, altın saçlı tanrı
Duyup bu acı yankıları,
Alsın fildişi çalgısını,
Karşılık versin sana,
Tanrı koroları kursun yukarda,
Ve ölümsüz dudaklarından çıkan ezgiler
Karışsın sesine mutlu yüceliklerde.*

Aello. Harpya'lardan biri. Adı Kasırga anlamına gelir (*Harpyalar*).

Aerope. Girit kralı Katreus'un kızı (Tab. 15). Girit'ten sürülüp Argos'a gelir ve ilkin Pleisthenes ile evlenir, sonra Atreus'un karısı olur. Aerope, Agamemnon ve Menelaos'un anaları olarak gösterilir. Atreus'la Thyestes arasındaki kardeş kavgasında ölür (*Atreus*).

Agamedes. Agamedes üvey oğlu Trophonios'la birlikte Yunanistan'ın en ünlü mimarlarındanmış. Delphoi ve Thebai şehirlerinde yaptıkları anıtlar parmakla gösterilmiş: Delphoi'de Apollon, Arkadya'da Poseidon tapınakları ve Thebai'de Alkmene'nin yatak odası ellerinden çıkmış. Boiotia kralı da onlara hazinesini saklamak için sağlam bir yapı ısmarmış. Para hırsına kapılan iki mimar da hazine

odasını, bir taşını yerinden oynatıp kolayca çıkarabilecekleri biçimde yapmışlar. Geceleri buraya girer, hazineden bir şeyler araklarlarmış. Varlığının gün geçtikçe eksildiğini gören kral Girit'ten ünlü mimar Daidalos'u çağırılmış. Bir tuzak kurmuşlar ve iki hırsız tam yakalayacakken, Trophonios Agamedes'in kafasını keserek kaçmış.

Başka bir anlatıma göre, Agamedes ile Trophonios Delphoi tapınağını bitirince, tanrıdan ücretlerini istemişler, Apollon da altı gün yiyip içip eğlenmelerini, yedinci günü emeklerinin karşılığını alacaklarını bildirmiş. Öyle olmuş, yedinci gece uykuya dalınca iki mimar bir daha uyanmamışlar. Tanrı onlara en büyük ödül diye tatlı bir ölüm bağışlamış.

Agamemnon. Agamemnon Yunan mythos'unda tektir, eşsiz bir tiptir, yalnız İlyada'da değil, efsaneler boyunca onun simgelediği kavramı onun kadar etkin ve belirgin niteliklerle canlandıran başka bir kişi yoktur. Agamemnon kraldır, krallar kralıdır, her biri bir bölgenin yönetimini elinde tutan birçok derebeylerinin başında, onları ordularıyla birlikte yöneten başkomutandır. Buyruğuna tek sınır, bölgesel kralların toplantısında çizilir, bu kurultayda da başlıca kural danışmadır. Yunan mythos'u tanrılar tanrısı Zeus'un üstünde, ondan üstün bir güç bulunduğunu gösterdiği gibi, krallar kralı Agamemnon'un kişiliğinde de krallığın hem erdemlerini, hem de eksik ve zayıf yönlerini önümüze serer. Bu bakımdan destana oldu kadar, tragedya da esin konusu olmuştur Agamemnon.

İlyada'nın üçüncü bölümünde Helene surpların üstüne dizilmiş, savaş alanına bakan Troyalı ihtiyarlara en başta eski eniştesi Agamemnon'u "hem iyi bir kral, hem güçlü bir savaşçı" olarak tanıtır. Agamemnon'un krallık yetkisi Zeus'tan gelmiştir. Homeros onun asasının, kral değneğinin tarihçesini çizerken (İl. II, 100 vd.), soyunu Pelops'a kadar götürür, başka bir efsane koluna göre Agamemnon'un ilk atası Tantalos'tu. (Tab. 14 ve 15). İlyada'da Pelops oğullarının kan davasından söz edilmez, krallık normal yoldan Pelops'tan Atreus'a, Atreus'tan Thyestes'e ve ondan Agamemnon'a aktarılır; Atreus ile Thyestes arasındaki kardeş düşmanlığı ve onun sonucunda işlenen

korkunç suçlar daha çok tragedyaya konu olmuştur (Atreus). Ama destan Agamemnon'u bir krala özgü bütün nitelikleriyle canlandırır. Bu kral portresi üstünde durmaya değer.

İlyada'nın konusu, Agamemnon ile Akhilleus arasındaki kavga Agamemnon yüzünden kopar. Ve bu kavgada krallar kralının tutumu, karakteri ve kişiliği bütün açıklığıyla ortaya serilir. Agamemnon kraldır ve her kral gibi kendi çıkarını, istek ve buyruklarını emrindeki insanlarınkinden üstün görmekte ve bu inanışa göre davranmaktadır. Tutsağı Khryseis'i geri vermek istememesi, vermek zorunda kalınca Akhilleus'unkini almakta hiçbir sakınca görmemesi kavganın asıl nedenidir. Bu olayda karşısına çıkan kim olursa olsun paylar, tersler, hiçe sayar (İl. I, 102 vd.).

... Kalktı hırsıla

gücü yaygın Agamemnon, yiğit Atreus oğlu,
kapkara bir öfkeyle doluydu yüreği,
yanıyordu iki gözü yalım yalım...

Apollon'un Akha'lara gönderdiği salgının nedenini bilen Kalkhas bu öfke karşısında çekinir gerçeği söylemeye (İl. I, 78 vd.).

Kızdıracağım biliyorum Akha'ların saydığı
adamı,
o adamın bütün Argos'lulara her yerde
sözü geçer.
Kral azgın olur kızınca ayak takımından
birine,
bir zaman öfkesini yenerse de, unutamaz
kinini,
dışarı vurana dek taşır yüreğinde onu.

Ama Agamemnon ne Kalkhas'ı dinler, ne de onun sözlerine uyulmasını salık veren Akhilleus'u, bildiğini yapar. Bu davranışı tepki uyandırır. Tepkinin, yalnız kavgaya tutuştuğu Akhilleus'tan gelmemesi, ordunun alt tabakasını simgeleyen bir askerin de kralı en ağır sözlerle kınaması dikkati çeker. Halkın yöneticisini eleştirmesi dünya yazınında ilk kez görülmektedir burada. Bu eleştiri Akhilleus'un ağzından şöyle dile gelir.

“Ey doymak bilmek adam... Seni gidi edepsiz, çıkarına düşkün yürek... Seni şarap fıçısı, seni it gözülü, seni geyik yürekli... Halkını kemiren bir kralısın sen”. (İl. I, 122, vd.).

Ama yiğidin sözlerinden daha da şaşırtıcıdır Thersites'in, halktan bir adamın kralı kına-

ması (Thersites). Bu eleştiri yalnız kralı değil, feodal Akha düzeninin tümünü kapsamaktadır (İl. II, 225 vd.).

Gene mi bir isteğin var, Atreus oğlu?

Barakaların tunçla, kadınla dolu.

Bir şehri alır almaz biz Akha'lar

onları sana verdiğimiz ilk peşin.

Bir de altın mı istiyor canın şimdi?

Tutup getirelim Troya'lılardan birini,

gelsin babası kurtulmalık versin sana,
altınla versin sana, öyle mi?

Taze bir kadın mı istiyorsun yoksa, düşüp
kalkmaya,
bütün gözlerden uzakta, kapatmaya
kendine?

Başbuğsun, yakışık almaz Akha oğullarını
yıkıma sürüklemen.

Size diyorum Akha oğulları, hey,

Akha oğulları denmez size artık,

Akha kadınları demeli,

sizi aşâğılık herifler sizi,

Hadi yurda dönelim gemilerimizle,

tek başına bırakalım Troya'da onu,

otursun onur payının üstüne.

Yardım etmeyelim de görsün sonunu,

Saygısızlık etti Akhilleus'a, en üstün
yiğidimize,

aldı onur payını, yoksun bıraktı onu.

Akhilleus'un içinde büyük bir kin yok
gene de;

hem geuşek davranmasaydı sana, Atreus
oğlu,

bu senin son küfrün olurdu ona.

Bu sorunu Akha ordusunun nasıl çözümlediği de ilginçtir. Athena'nın verdiği esinle Odysseus sıraları dolaşıp şöyle yatıştırır herkesi (İl. II, 193 vd.):

...bilemezsin Atreus oğlunun niyeti ne?

Akha oğullarını yokluyor şimdi o,

ama ezecek yakında başlarını...

Öfkelenip de Akha'lara yıkım getirmesin
sakın,

Zeus'un beslediği kralların amansızdır
öfkesi...

daha güçlüdür onlar senden.

Sense savaştan anlamaz korkağın birisin.

Ne kurultayda geçer sözün, ne savaşta
geçer.

Hem biz burada hepimiz kral değiliz ki.

Her taraftan bir ses çıkarsa iyi olmaz,

bir tek baş olmalı, bir tek kral.

Kurnaz Kronis oğlu şu değnekle bütün
yetkileri

size krallık etsin diye verdi Agamemnon'a!

Agamemnon gene de bir zorba olarak gösterilmez İlyada'da, aslında talihsiz bir adamdır: Akhilleus'u kırdığına bin pişman olur, barışmak için ödün vermeye razıdır. Yiğidin olumsuz tepkisiyle karşılaştıktan sonra, bir daha aynı uysallığı gösterir ve özür dileyerek barışır (İl. XIX, 85 vd.). Her davranışında sanki bir sakarlık vardır Agamemnon'un: Aulis'te avlanırken Artemis'i kızdırması, bu yüzden kızı İphigeneia'yı kurban etmek zorunda kalışı bu kralın hatalarını ne kadar pahalıya ödediğini gösterir (İphigeneia). Karısının ve onun âşığı olan kendi amcaoğlunun elinden öldürülmesi bile aynı yarı komik, yarı trajik kaderin belirtisidir (*Klytaimestra, Aigisthos*).

İlyada onun kahramanlıkları ve öldürdüğü Troyalı yiğitlerin adıyla doludur, ama Agamemnon burada da tam başarılı değildir, ne savaşta bir Akhilleus ya da bir Aias olabilir, ne de kurultayda bir Nestor ya da Odysseus gibi üstün bir akıl gösterebilir. Onun kişiliğinde Homeros ve yolunu izleyen bütün ozanlar krallık kurumunun kusur ve eksikliklerini ortaya sermek istemişlerdir sanki.

Agae. Kadmos ile Harmonia'nın kızı, İno ile Semele'nin kardeşi, Pentheus'un anası (Tab. 18). Zeus'la Semele'nin aşkı üstüne dedikodu yaptığı için, Semele'nin oğlu tanrı Dionysos anasının öcünü almış. Bakhalar sürüsüne katılan Agae, oğlu Pentheus'u bir vahşi hayvan sanarak kendi eliyle parçalamış. Bu konu Euripides'in "Bakkha'lar" tragedyasında işlenmiştir (*Pentheus, Bakkha'lar*).

Agdistis. Pausanias'ın anlattığı Agdistis efsanesi ana tanrıça Kybele'nin Pessinus'taki kültürüne ilişkin bir efsanedir. Zeus bir gece düşgörecik tohumunu yeryüzüne döker. Bundan hünsa bir varlık doğar: Agdistis. Hem kadın, hem erkek olan bu yaratığı tanrılar ele geçirir ve erkeklik uzvunu kesip atarlar, uzuvdan bir badem ağacı meydana gelir, ırmak tanrı Sangarios'un (Sakarya) kızı bu ağaçtan bir badem koparıp göğsüne saklar, bundan gebe kalarak Attes (başka kaynaklara göre Attis) adlı bir oğlan doğurur. Onu dağa bırakır. Attes büyüyünce öyle yakışıklı, öyle eşsiz güzellikte bir delikanlı olur ki o zaman salt kadın olan Agdistis ona âşık olur. Ne var ki Attes Agdistis'ten

kaçmak için Pessinus'a gider ve orada kralın kızıyla evlenmeye kalkışır. Tam düğün gecesi düğün ezgileri söylenmektedir ki Agdistis birdenbire çıkagelir. Attes onu görünce çıldırır ve erkekliğini keser, Pessinus kralı da aynı şeyi yapar. Attes ölür, Agdistis de sevgilisinin bedeninin bozulmamasını sağlar.

Bu efsanenin başka bir anlatımı da şöyledir: Phrygia ilinin sınırlarında Agdos adlı ıssız bir kaya varmış, orada Kybele tanrıçaya bir taş biçiminde tapılırmış. Zeus tanrıçaya tutulmuş, onunla birleşmeyi başaramayınca tohumunu bir kayanın üstüne bırakmış. Bu tohumdan Agdistis doğmuş, hünsa imiş, Agdistis'i Dionysos sarhoş ederek erkekliğinden etmiş; uzvundan bir badem ağacı çıkmış, bunun meyvesini Sangarios ırmağının kızı Nana göğsüne almış, gebe kalıp Attes'i doğurmuş. Sangarios Nana'ya çocuğu dağa bırakmasını buyurmuş. Bebek gelen geçenin ilgisini çekmiş, onu bir tekenin sütüyle beslemişler, tekenin sütü olamayacağı halde, adının Phrygia dilinde teke anlamına gelen "attagus" teke ile ilişkisini göstermektedir. Ne var ki bu attagus sözcüğü "güzel" anlamına da gelebilir. Her neyse Agdistis ile Kybele ikisi birden gönül vermişler bu güzel delikanlıya, ama Phrygia kralı Midas onu kendi kızına almak istiyormuş. Derken Agdistis Attes'i çıldırtmış, delikanlı bir çam ağacının dibinde erkekliğini keserek can vermiş. Kybele tanrıça onu gömmüş, toprağa akan kanından biten menekşeler dibinde öldüğü çamı çepeçevre sarmışlar. Midas'ın kızı da umutsuzluğa düşerek canına kıymış, Kybele onu da gömmüş ve onun mezarı üstünde de menekşeler bitmiş. Ayrıca mezarı üstünde bir badem ağacı büyümüş. Agdistis Zeus'a yalvarmış Attis'in bedeni hiç bozulmadan kalsın, çürütmesin diye, Zeus da bu dileğini yerine getirmiş. Attis'in saçları büyümeye, küçük parmağı da oynamaya devam edecekmiş. Bu sözü aldıktan sonra Agdistis sevgilisinin ölüsünü Pessinus'a götürmüş, orada gömmüş ve anısına bir bayram ile bir rahip heyeti kurmuş.

Bu efsanelerde Agdistis ile ana tanrıça Kybele birbirine karışmaktadır. Motifleri top-
rak bereketini ve bitkinin öldükten sonra yeniden dirilmesini simgeleyen bu efsaneler daha

çok alegorik birer anlam taşır. Bunlardan amaç, Pessinus'taki Kybele kültüründe rahiplerin belli zamanlarda ve törenlerde erkeklik uzuvlarını kesmelerinin nedenini ve kaynağını anlatmaktadır. Kybele tanrıçasının ise Anadolu'da ve çevrede tarih öncesi çağlardan Roma devrine değin çeşitli adlarla tapım gördüğü herkesçe bilinmektedir (*Kybele*).

Agenor. Epaphos'un torunu olan Agenor, tanrı Zeus'un soyundandır (Tab. 10). İo inek kılığında dünyayı dolaştıktan sonra Mısır'a gelir, orada Zeus'tan olan oğlu Epaphos'u doğurur, Epaphos da Nil tanrısı Neilos'un kızı Memphis'le evlenir ve Libya adında bir kızları olur. Afrika'nın bir bölgesine adını veren bu kız tanrı Poseidon'la birleşerek ikiz doğurur: Agenor ile Belos. Belos Mısır'a, Agenor ise Fenike'ye yerleşir. Tyr ile Sidon kentlerinin kralı olur. Kızı Europa tanrı Zeus tarafından kaçırılınca Agenor oğulları Kadmos, Phoiniks ve Kiliks'i kız kardeşlerini aramaya gönderir, bulup getirmedikçe dönmelerini buyurur. Hiçbiri de geri gelmez, Akdeniz çevresinde kentler kurup yerleşirler (*İo, Epaphos, Belos, Europa*).

Aglaië. Adı parlak anlamına gelen Aglaië Zeus ile Eurynome'den doğmuş üç Kharit tanrıçasının biridir (*Kharit'ler*). Hesiodos'a göre Aglaië Kharit'lerin en gencidir ve tanrı Hephaistos'la evlenmiştir.

Aglauros (yahut Agrauros). Atina kralı Kekrops'un üç kızından biri. Tanrıça Athena, içinde Erikthonios'u sakladığı sepeti ona verip sakın açmamasını söyler. Ama kardeşleri Herse ve Pandrosos'la birlikte Aglauros merakını yenemez ve sepeti açarlar, içinde yılanlarla sarılı bir bebek görünce korkudan çıldırarak Atina Akropolünden aşağıya atarlar kendilerini (*Erikhthonios*).

Agron. Kos (İstanköy) adasında Byssa ve Meropis adlı iki kız kardeşle yaşayan ve yalnız toprak işleriyle uğraşan bir delikanlı. Bu üç kardeş toprak tanrıçasından başka hiçbir tanrıya saygı göstermedikleri için ceza olarak kuş biçimine sokuldular: Meropis baykuş oldu, Byssa martı oldu, Agron da yağmurkuşu haline dönüştürüldü.

Aia. Yun. "aia" veya "gaia" toprak demektir. Aia, Kolkhis ülkesinin eski adıdır (*Argonaut'lar*).

Aiaie. Odysseia'da büyücü tanrıça Kirke'nin adasına verilen ad (*Kirke*).

Aiakos. Yunanlıların en dürtüstü, en dindarı diye anılan Aiakos, Zeus'la su perisi Aigina'nın oğludur (Tab. 21). Anasının adını alan Aigina adasında kral iken uyruklarının hepsi vebadan ölmüş, Aiakos da babası Zeus'a yalvarmış ki adada bol sayıda bulunan karıncaları insana dönüştürsün. Baştanrı oğlunun bu dileğini yerine getirmiş. Karıncalardan doğma bu adamlara Myrmidon'lar (Yunanca "myrmeks" karınca demektir) denmiş. Aiakos'un torunu Akhilleus sonraları Myrmidon'ları kendi ordusu olarak Troya seferine götürmüştür.

Tanrıların çok sevdiği Aiakos'tan Yunanlılar bir dilekte bulunmuşlar: Ülkelerini kasıp kavuran kuraklığa son vermesi için Zeus'a yakarmasını istemişler ve Zeus bu dileği de yerine getirmiş.

Aiakos'un Aigina'dan Telamon ile Peleus, bir denizkızı olan Psamathe'den (Yun. Kum) Phokos (Yun. Fok balığı) adlı bir oğlu olmuş. Phokos'un atletik yarışmalarda başarılarını kıskanan ağabeyleri Telamon ile Peleus kafasına bir disk atarak öldürmüşler onu. Aiakos da hak yerine gelsin diye sürmüş oğullarını Aigina'dan.

Bu hakseverliği ona öldükten sonra Hades ülkesinde yargıç olmayı sağlamış. Gerçi Homeros destanlarında Aiakos'un böyle bir sıfatı yoktur, ama Platon onu ölümler yargıcısı olarak gösterir ve Asya'lı Minos ile Rhadamant-hys'in yanbaşında Avrupa'dan gelen ruhları yargıladığını ileri sürer (Gorgias, 524a).

Aiakosoğlu. İlyada'da Akhilleus'a verilen soyadı (Tab. 21).

Aias. İlyada'da iki Aias'ın adı geçer, biri, "küçük Aias" Oileus'un oğludur ve Lokris'li-lerin önderi olarak gelmiştir Troya savaşına, öteki, "büyük Aias" Telamon'un oğlu, Akhilleus'un amca çocuğu ve Salamis adasının kralıdır (Tab. 14 ve 21). Bu iki Aias birbirinden çok ayrı kişilerdir, ama hep omuz omza sava-

şırlar. Bu dayanışmayı şöyle tanımlar Homeros (İl. XIII, 702 vd.).

*Oileus'un çevik oğlu Aias hiç, ama hiç
ayrılmaz Telamon'un oğlu Aias'tan,
yeni sürülen tarlada şarap rengi iki öküz
nasıl
gönüldeş olur da çekerlerse sabanı;
boynuzlarının kökü bol bol ter döker,
gittikleri zaman yarık boyunca uca doğru
yalnız cilalı boyunduruk ayırır onları
birbirinden,
işte Aias'lar da tıpkı öyle,
omuz omza destek oluyordu birbirine.*

Bu iki yiğit Akha ordusunun canı ciğeridir, katılmadıkları hiçbir savaş, başaramayacakları hiçbir yiğitlik yoktur.

Aias'lar arasındaki bu birlik, beraberliğin asıl nedenini, bu iki yiğidin nitelikleri ve kaderleriyle birbirinden çok değişik olmalarında aramalı. Bunu daha iyi anlamak için her birini ayrı ayrı incelemeliyiz.

(1) AİAS OİLEUS OĞLU

Aias İlyada'da şöyle çıkar karşımıza (İl. II, 526 vd.).

*Lokris'lilere Oileus oğlu çevik Aias
komuta eder,
Telamon'un oğlu Aias'ınki kadar değil
boyu bosu
ondan ufak, hem çok ufak,
kendirden bir zırh giymiş küçümencik bir
adamdır ama,
bütün Hellen'leri, Akha'ları kargı atmakta
geçer.*

Aias kırk tane kara gemiyle gelmiştir Troya'ya, ama onun komuta ettiği bölükler hiç benzemez öbür savaşçılara: Okçular Lokris'liler, hafif silahları kullanmakta ustadırlar, öteye de hiç gidemezler (İl. XIII, 712 vd.).

Aias Hektor'a karşı teke tek savaşa da hazırdır, gemilerin yanındaki çetin boğuşmaya katılır. Patroklos'un ölüsünü Troyalıların elinden kurtarmaya da yardım eder. Ama sert, kavgacı ve kimi zaman kabadır; Patroklos'un ölüsü için yapılan araba yarışmasında Aias İdomeneus'la kavgaya tutuşur, Girit'lilerin önderi de şöyle tanımlar onu (İl. XXIII, 483 vd.).

*Aias, kavgacı başı, akılsız adam,
Akha'lardan geri kalırsın her işte,
senin aklında hiç çeviklik yok.*

Aralarını sonunda Akhilleus bulur, yatıştırır Aias'ı. Ama bu kötü huyu Aias'ın başına bela olacaktır. İlyada'daki olaylardan sonrasını anlatan destanlarda Aias'ın işlediği büyük bir suç söz konusudur: Troya şehrinin düştüğü, Akha'ların eline geçtiği sırada Priamos'un kızı Cassandra Athena tapınağına sığınmış, tanrıçanın heykeline sınıksı sarılmıştır. Aias kızı sığınağından ayırmak, dışarı çekmek ister ve dinsel töreleri hiçe sayarak bu işi başarır. Akha'lar bu günahı kendisine ödetmek için Aias'ı taşlamaya koyulurlar. Ne var ki bu kez kendi de Athena sunağına sığınıp yalvarır. Tanrıça yiğidi böylece ölümden korumuş olur, ama cezasız bırakmaz: Dönüş yolculuğunda Akha'lar korkunç bir fırtınaya tutulurlar, Aias'ın gemisi batır, Poseidon yiğidi kurtarır, ama bu kez Aias Athena'nın öfkesine karşın kurtulduğuna böbürlendiği için tanrıça Zeus'un yıldırımını alarak kendi öldürür akılsız yiğidi.

Aias'ın işlediği günahların cezasını yurdu da çeker: Yiğit öldükten sonra bile uzun bir süre Lokris toprağı verimsiz kalır, ikide bir salgınlar baş gösterir. Delphoi'ye çare sorulduğunda, tanrı sözcüsü şu cevabı verir: Cassandra'nın kaçınıp ırzına geçilmesinin kefareti olarak her yıl Lokris'ten Troya'ya iki genç kız gönderilmeli ve Athena tapınağına kurban edilmelidir. Bu töre de bin yıl sürdürülmelidir. Lokris'liler bunu yapmışlar, ikinci yılından sonra kızlar kurban edilmeyip Athena rahibesi olarak Troya'da alıkonulmuşlar.

(2) AİAS TELAMON OĞLU

Telamon'un oğlu Salamis'li Aias Troya savaşına yalnız on iki gemi getirdiği halde, Akha'ların, Akhilleus'tan sonra en yiğit savaşçısıdır. Görünüşü, boyu bosuyla küçük Aias'ın tam karşıtıdır. Akha'ların kalesi diye anılan Aias'ı Priamos surların üstünden görünce, yanındaki Helene'ye sorar (İl. III, 226 vd.).

*Kim o, öbür Akha'lı, soylu, iriyarı yiğit,
Argos'luları başıyla, geniş omuzlarıyla
aşan?*

Helene de bu yiğidin "eşi görülmedik Aias" olduğunu söyler.

Savaşa hazırlanırken şöyle tanımlanır Aias (İl. VII, 206 vd.).

*Aias giydi ışıldayan tunç zırhını,
silahlarla sarıp sarmaladı bedenini, fırladı,
tıpkı dev yapılı Ares gibi yürüdü,
Kronos oğlunun, yürek kemiren savaş
gücüyle
birbirleri üstüne saldırttığı erler arasında
savaşa giden Ares gibi tıpkı.
İşte böyle atıldı öne o,
dev yapılı Aias, Akha'ların kalesi.
Korkunç yüzünde bir gülümseme.
Geniş adımlar atıyordu altında ayakları,
uzun gölgeli kargısı sallanıyordu.*

Aias kalkaniyla dikkati çeker Akha'lar arasında. Korkunç diye nitelenen bu kalkan yedi kat deri, bir kat da tunçtan yapılmıştır. Hektor'la savaşta Troya'lı yiğidin kargısı altı kat deriyi geçer, son katına saplanır kalır, derken Hektor, "ovada duran, kara, pürtüklü, iri" bir kaya parçası alır ve Aias'ın kalkanını tam göbeğinden vurur. Ama Aias daha büyük bir kayayla onu saf dışı eder (İl. VII, 268 vd.).

Aias Hektor'u alt etmekle kalmaz, Troya'nın sayısız yiğidini tepeler, öldürür; saldırıda da, savunmada da hep başta gelir, önde yürür, Akha'ların gevşediğini gördü mü, hemen koşar, kıskırtır onları, güçlerine güç katar. Aias kendi çıkarını hiç düşünmeyen ülkücü bir kahramandır, savaşın en çetin anlarında aslan gibi dövüşür, sorumluluk duygusu Agamemnon'unkinden daha üstündür, Akhilleus'un bir kız uğruna savaştan çekilmesini, savaş arkadaşlarını hiçe saymasını sert sözlerle kınar. Öyle ki tanrılar bile derin bir saygı beslerler Aias'a, Akha'lara söz geçirmek için ona baş vururlar.

İlyada'da en erdemli yiğit olarak karşımıza çıkan Telamon oğlu Aias'ın adına birçok efsaneler daha kurulmuştur. Bunların arasında şair Sophokles'in "Aias" adlı tragedyasında ele aldığı yürekler acısı dramı üstünde duralım:

Akhilleus öldükten, Troya savaşı da bittikten sonra, Thetis'in tanrı Hephaistos'a yaptırıp oğluna getirdiği silahlar kime kalacak diye kavga kopar Akha komutanları arasında. Thetis ister ki Akhilleus'tan sonra en yaman savaşçı kimse o alsın silahları. O adam da Telamon oğlu Aias'tır, ama Agamemnon ile Menelaos ne yapıp yapıp silahları Odysseus'a verirler. Aias çileden çıkmış, küçük düşürülmüş, üzü, değeri hiçe sayılıp ağır bir haka-

rete uğramıştır. O sırada bir bunalım geçirir, bizim bugünkü deyimlerimizle bir şizofreni ya da paronaya krizi, bir gece pusu kurar, elinde kılıcıyla Akha ordusunu yok edeceğim diye bir sığır sürüsüne saldırır, hayvanların hepsini bir bir öldürür, soykaları çadırına taşır, oç aldım diye şenlik yapar. Bu işte tanrı parmağı vardır, Aias'ı tanrıça Athena bu korkunç yanılgıya düşürür. Aias kendine gelip ne yaptığını, kimleri öldürdüğünü görünce düşmanlarının karşısında rezil olmaya dayanamaz. Çektiği acı korkunçtur. Bunca büyük bir kahramanın böyle gülünç bir duruma düşmesi Aias'ın katlanacağı bir çöküntü değildir: Kılıcının üstüne atar kendini ve canına kıyar. Sophokles'in bu tragedyasında ününü ömrünün sonuna kadar koruyamayan büyük adamın dramı dile getirilmiştir.

Aidoneus. Yeraltı tanrısı Hades'in başka bir adı (*Hades*).

Aietes. Güneş tanrı Helios ile Okeanos kızı Perseis'in oğlu (Tab. 8). Önce Korinthos tahına çıkar, sonra Karadeniz'in güney-doğu kıyılarında, Kafkas dağının eteklerinde bulunan Kolkhis (bugünkü Gürcistan) ülkesine kral olur. Büyücü Kirke'nin ve Minos'un karısı Pasiphae'nin kardeşi ve Medeia ile Apsyrtos'un babasıdır.

Kız kardeşi Helle ile Asya'ya kaçan Phrikos Kolkhis'e sığınmış ve üstünde uçtuğu kanatlı koçu Zeus'a kurban ettikten sonra, altın postunu Aietes'e armağan etmiş. Kral da onu tanrı Ares'e adanmış ormandaki bir meşe ağacına asmış ve bekçi olarak önüne korkunç bir ejder dikmiş. İason Argonaut'larla birlikte altın postu almaya gelince, Aietes ona birçok sınamaları başarırca postu vereceğini söylemiş. Medeia'nın yardımıyla altın postu çalıp kaçan Argonaut'ların peşine takılmışsa da oğlu Apsyrtos'un, Medeia'nın kesip denize serptiği parçalarını toplamakla vakit geçirmiş ve umutsuzluğa kapılarak Kolkhis'e dönmüş. Orada da tahtından olmuş, yıllar sonra yurduna dönen kızı Medeia'nın yardımıyla tacını yeni baştan elde edebilmiş (*Argonaut'lar*).

Aigeus. Atina kralı Pandion'un oğlu, Theus'un babası (Tab. 24). Pandion bir devrim sonucu Atina'dan sürülünce, Aigeus onu

Yılların birikimiyle klasikleşmiş temel bir başvuru kaynağı...

Geniş bilgi ve kültür birikimiyle Azra Erhat'ın ustaca yazarlığının en yüksek aşaması olan bu kitap, başta Anadolu efsaneleri olmak üzere, Yunan ve Latin mitolojisini özlü bir biçimde ve yalın bir anlatımla yansıtıyor. Erhat, efsaneleri bilimsel bir gözle inceleyip dünya yazın ve sanatındaki yerlerini saptarken onların tüm değerleriyle canlanmasını sağlıyor.

Azra Erhat (1915 - 1982) Belçika'da klasik liseyi bitirip İstanbul Üniversitesi ile Ankara Üniversitesi'nde klasik filoloji okuduktan sonra, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde uzun bir süre önce asistan ardından doçent olarak çalıştı. Üniversiteden ayrılınca bilgilerini daha yaygın bir alanda yurdun hizmetine sunmaya girişti. Homeros'un iki büyük destanını dilimize çevirdi. Şair A. Kadir'le birlikte yaptığı bu çalışma *İlyada* ve *Odyseia* adıyla yayınlandı. Hesiodos'un *Theogonia* ile *İşler ve Günler* adlı yapıtlarını Sabahattin Eyüboğlu'yla birlikte çevirdi.

Ustaları Halikarnas Balıkcısı ve Sabahattin Eyüboğlu'nun izinden giden Azra Erhat, Türkiye'de hümanizma ülküsünü yaymaya, Anadolu'nun kültür varlıklarını değerlendirmeye tutkuyla bağlandı. *Mavi Anadolu* ve *Mavi Yolculuk* gibi yurdumuzu tarihsel, arkeolojik ve turistik zenginlikleriyle tanıtmak ve sevdirmek amacını güden kitaplar hazırladı. Hümanizma anlayışını ise *Ecce Homo – İşte İnsan* adlı deneme kitabında dile getirdi. Halikarnas Balıkcısı'nın kendisine yazdığı mektupları, *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkcısı* adıyla kitaplaştırdı.

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-0391-9

9 789751 403919

KDV'den muaf